ЕДИН ЕПИЗОД ОТ БИОГРАФИЯТА НА МАДАМ ДЬО СТАЛ

Стефан Минков

AN EPISODE OF MADAME DE STAËL'S BIOGRAPHY

Stefan Minkov[1], University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

https://doi.org/10.46687/XOXC3310

Abstract: *The study examines an episode from the life of Anne-Louise-Germaine, Baroness de Staël-Holstein, related to her escape to Russia and her impressions of the Russian Empire and its people. The renowned writer sought refuge from the repressions imposed on her by Napoleon Bonaparte and attempted to defend her personal freedom. Her overall attitude toward Russia is largely positive, though in her diary she also notes certain negative aspects of public life in the empire. She provides an overview of some national characteristics of the peoples living within the empire and meets with prominent historical figures, including Emperor Alexander, his wife, and his close circle. She describes the cities, nature, and local customs, but filters these impressions through the lens of the war of 1812. The study also includes general information about Madame de Staël's biography, as well as her literary and political activities.*

Key words: *Madame de Staël, Napoleon Bonaparte, Russian Empire, national characteristics, war of 1812*

На 24 юни 1812 г. „Великата армия" на Наполеон Бонапарт, водена от самия император, навлиза на територията на Русия и по направлението Ковно – Витебск се насочва към Москва. Двадесет дни по-късно, на 14 юли 1812 г., на руска територия стъпва и група бежанци, в която е известната Мадам дьо Стал – една от ярките личности на епохата, дъщеря на мосю Некер, чието сваляне от поста генерален контрольор на финансите става повод на 14 юли 1789 г. парижката тълпа да излезе на протест срещу „заговора на аристократите" и да щурмува Бастилията (Glushkova, 2025, p. 8). И докато името на Жак Некер присъства на страниците на всички учебници и исторически монографии, които интерпретират събитията, свързани с Френската революция (най-вече с нейното начало), това на дъщеря му се среща епизодично или въобще е пропускано. Няма съмнение обаче, че чрез оставеното за поколенията литературно наследство за формирането

1 Assoc. Prof. Stefan Minkov, PhD teaches at the Department of Early-modern and Modern General History, University of Veliko Tarnovo. His academic interests are in the field of World War I, history of wars, political systems in modern times, Balkan history. Email: s.minkov@shu.bg

Copyright © 2025 Stefan Minkov

Article history: Received: 10 May 2025; Reviewed: 30 May 2025; Revised: 9 June 2025; Accepted: 12 June 2025; Published: 5 August 2025

This open access article is published and distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

на „новата“ идейна основа, върху която „се изгражда“ модерният XIX век, Ан-Луиз-Жермен Некер, баронеса дьо Стал-Холщайн, има съществена роля. Това е и причината личността ѝ да фокусира вниманието на изследователите, особено на тези, които интерпретират не толкова нейния жизнен път, колкото литературните ѝ произведения.

Макар и с репутацията на реформатор, Жак Некер е един от последните представители на Стария режим, докато дъщеря му, въпреки че е родена и възпитана в аристократичните среди на предреволюционна Франция, е свързвана с либерализма и с романтизма на ранния XIX век. Връзката ѝ с известни личности на епохата, особено с Бенжамен Констан, конфликтът ѝ с Наполеон Бонапарт, яркото ѝ описание на „Германия“, превърнало се в своеобразен апотеоз на ранния немски национализъм, я поставят ако не в центъра на събитията от Наполеоновата епоха, поне във фокуса на изследователския интерес.

На следващите страници ще представим факти от престоя на Мадам дьо Стал в Русия, отразени в спомените ѝ, издадени след смъртта ѝ от нейния син и публикувани на български език през 1992 година. Самото обстоятелство, че известната със своите либерални възгледи баронеса е принудена да търси убежище в консервативната Руска империя; наблюденията ѝ върху обществените порядки, върху живота на руския елит и руския селянин, срещите ѝ със знаменити исторически фигури, в т.ч. и с император Александър I, предполагат своеобразен сблъсък на идеи, „културен шок“ от ретроградния политически и социален ред. Нищо подобно не се случва – тя е приета с „отворени обятия“ вероятно защото олицетворява антинаполеоновата съпротива във Франция, а от своя страна, макар и в рамките на краткия си престой, се вписва в живота на руския елит, чувства го като свой, близък до житейския опит, който е придобила, пречупва го през романтичния поглед на дама от висшето френско общество, привикнала да получава необходимото внимание и с присъщата си интелигентност, образование и съсловна принадлежност да отразява заобикалящата я действителност.

Кратките бележки за биографията ѝ ще обяснят до известна степен причините, поради които се налага тя да търси убежище далеч на североизток.

Родена на 22 април 1766 г. в Париж в семейството на банкера Жак Некер и Сюзан Кюршо, и двамата с произход от Швейцария, Ан-Луиз-Жермен от малка е включена в живота на френския интелектуален и политически елит чрез салона, който майка ѝ поддържа в своя дом. По това време „салонната политика“ е на мода и това е най-популярната форма на интелектуален живот на елита. В следващите десетилетия политиката в салоните ще се сблъска с политиката в клубовете – интелектуалните обсъждания ще се превърнат в своеобразна антитеза на популизма на

масите, но това вече е в годините на Френската революция. Мадам дьо Стал ще запази привързаността си към тази форма на обществена изява и интелектуално общуване, като сама ще отваря няколко пъти салони – и във Франция, и в чужбина.

Още до 1789 г. младата Ан-Луиз-Жермен проявява своя литературен талант, в който доминира романтизмът, подплатен с блестящия интелект на образована млада дама, имаща възможността да се докосне и да изпита влиянието на Френското просвещение. Свободомислието, което някои автори ще определят и като „ранен“ феминизъм, ще съпътства живота на Мадам дьо Стал като изразителна черта на нейния характер и ще стане основната причина за конфликта ѝ с Наполеон Бонапарт. В контекста на темата, която разглеждаме, предпочитанията ѝ към конституционната монархия като форма на държавно управление я правят привърженик на промените във Франция в началния етап на Революцията, но революционната радикализация след средата на 1792 г. я отдалечава от политическия живот в страната. В този смисъл, интересни са нейните наблюдения върху политическата система в Русия през 1812 г., характеризираща се с единовластие и строга йерархия, далеч от конституционните ограничения на монархическата власт.

Промените във Франция през лятото и есента на 1792 г. налагат Мадам дьо Стал да се дистанцира от политическия живот в родината си. Тя напуска страната след септемврийските кланета, спасявайки свои приятели, и емигрира в Лондон, за да се върне при управлението на Директорията вече като „убедена републиканка“ (Isbell, 2023, p. 78). В следващите години тя на два пъти емигрира – през 1795 г., само няколко месеца след завръщането си, и отново през 1797 г.

Републиканските ѝ възгледи, за които някои от ранните ѝ биографи споменават, трябва да бъдат поставени под съмнение, особено в контекста на по-сетнешните ѝ контакти в различни европейски дворове. По време на Директорията, ако въобще може да се говори за тях като реално съществуващи, те биха били по-скоро ситуационни и в резултат на модно увлечение; бихме определили политическите възгледи на Ан-Луиз-Жермен като либерални, без да сме убедени, че са напълно избистрени. Автори, които не са настроени позитивно към нейната личност, пишат, че републиканските ѝ увлечения са резултат от „онзи дух на променливост, който сякаш беше в самата ѝ същност“ (Lairtullier, 1850, p. 384).

1800 година е повратна в живота ѝ. Мадам дьо Стал влиза в конфликт с Първия консул (Наполеон Бонапарт), който все по-ясно проявява диктаторските си амбиции, за да се превърне в негов остър критик, за което в следващите години е репресирана и принудена да живее в странство. След 1803 г. тя се установява в имението в Копе за дълъг период от време, обикаля различни страни в Европа, като се завръща в родината

си едва след заточението на Наполеон на о. Елба (1814 г.). Голям удар върху нея е смъртта на баща ѝ през 1804 г. В тези трудни за нея години Ан-Луиз-Жермен дьо Стал често попада под ударите на съдбата и неслучайно търси мъжка опора и утеха. Поредицата от връзки, които има след смъртта на съпруга си, шведския барон дьо Стал-Холщайн, ѝ помага да се справи с житейските предизвикателства.

Ето как тя обяснява конфликта си с императора:

> Император Наполеон, чийто характер се разкрива изцяло във всяко действие от живота му, ме преследваше старателно и усърдно, с все по-голяма енергичност и непреклонност; затова отношенията ми с Бонапарт помогнаха да го опозная дълго преди Европа да се справи с тази загадка [...]. Най-голямото обвинение на император Наполеон срещу мен беше, че уважавам истинската свобода, от която винаги съм била проникната (dyo Stal, 1992, p. 11).

Междувременно около нея се формира интелектуален кръг, известен с наименованието Групата от Копе, в който влизат Бенжамен Констан, Шарл-Виктор дьо Бонщетен, Жан-Шарл Сизмонд дьо Сисмонди, Гийом дьо Хумболд, Огюст Вилхелм Шпегел, Албертин Некер дьо Сосюр и др. (Kolarova-Shindler, 2012).

Освен с интелектуалните занимания, този кръг се оформя като своеобразен център на опозицията срещу Наполеон. Ако се доверим на думите на Мадам дьо Стал, противопоставянето на императора не е идеологическо, а между личности с различен мироглед и характер. Независимо от историческия декор, в който се развиват събитията, подобни конфликти са неизменна част от човешката история:

> [...] той (Наполеон Бонапарт – бел. моя – С. М.) не вярва в искреността на възгледите на когото и да било: на морала гледа като на израз на вежливост, който няма по-голямо значение от края на някакво писмо [...] Бонапарт счита, че когато някой твърди, че обича свободата, че вярва в Бога, че следва съвестта, а не интереса си, той просто се съобразява с приетия начин на изразяване, за да осъществи амбициозните си намерения или егоистичната си пресметливост. Той не може да разбере онези човешки създания, които искрено се придържат към някакво мнение, независимо какви могат да бъдат последствията; Бонапарт се отнася към тези хора като към глупци или търговци, които искат да се продадат твърде скъпо (dyo Stal, 1992, p. 12).

Представихме този по-обширен цитат, защото в него се дава характеристика на една от знаковите исторически личности, даваща името на цяла епоха в европейската история. Отношението ѝ към френския император е ясно изразено в творчеството ѝ след напускането на Франция в началото на XIX век. Но да се върнем към житейския път на нашата героиня.

Мадам дьо Стал обикаля голяма част от Европа, както бе споменато, има редица любовни връзки, без изключение с мъже със силни характери

и изявени интелектуалци; твори активно, като неизменно на страниците на нейните произведения (литературни, философски и публицистични) присъства политическата проблематика, „оцветена“ с романтичния поглед, либералните възгледи и свободолюбието. Без да изреждаме всичките ѝ произведения, ще посочим тези, които според нас имат най-голямо влияние върху литературата и въобще върху интелектуалците през XIX век: „За влиянието на страстите върху щастието на индивидите и на нациите“ (1796) (*De l'influence des passions sur le bonheur des individus et des nations*); „За литературата, разглеждана във връзките ѝ с обществените институции“ (1800) (*De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*); „Делфин“ (1802) (*Delphine*); „Корин, или Италия“ (1807) (*Corinne ou l' Italie*); „За Германия“ (1813) (*De l'Allemagne*); „Размисли върху основните събития на Френската революция от нейното начало до 8 юли 1815 година“ (1818) (*Considérations sur les principaux événements de la Révolution française, depuis son origine jusques et compris le 8 juillet 1815*); „Десет години в изгнание“ (1821) (*Dix années d'exil*).

Въпреки че това е представителен списък, видно е, че основната част от творчеството на Мадам дьо Стал е от периода на живота ѝ в емиграция. Все пак е необходимо да отбележим, че още преди избухването на Френската революция тя публикува някои творби, включително за творчеството на Жан-Жак Русо, от когото е очарована, а в първите революционни години изпод перото ѝ излизат литературни, философски и политически произведения, част от които са свързани със злободневни проблеми, а друга – с разсъждения върху морални категории и общочовешки ценности. Един автор, живял в средата на „века на национализма“, определя нейния ум като “бърз и прогресивен”, но продължава с противоречива характеристика на личността ѝ:

> Сляпата ѝ и почти идолопоклонническа любов към баща ѝ, който първоначално бе издигнат толкова високо, а след това така брутално повален от народните колебания, без съмнение обърка възгледите ѝ и я отклони от пътя, към който природата на нейния свободолюбив и авантюристичен гений би я тласнала неотменно (Lairtullier, 1850, p. 371).

Част от произведенията ѝ са издадени едва след нейната смърт, включително и спомените (дневника) „Десет години в изгнание“, в които са пресъздадени впечатленията от Русия и руснаците. Тази книга носи характеристиките на пътепис, защото не занимава читателя единствено със съдбата на своя автор, с неговите чувства и мисли, а дава пространни сведения за посетените места и за хората.

Периодът между 1810 г. и 1814 г. е поредният поврат в краткия живот на Ан-Луиз-Жермен дьо Стал. Книгата ѝ „За Германия“ е забранена и подложена на унищожение от френските власти, а домът ѝ в Копе е поставен под постоянно полицейско наблюдение. По това време тя е свидетел на възхода на своя непримирим враг, който се разпорежда в цяла

Европа, с изключение на периферията на Стария континент, а принципите на Френската революция са потъпкани. В тези условия Мадам дьо Стал предприема поредната авантюра – отправя се по заобиколен път към Англия, преминавайки през контролираните от Наполеонова Франция територии, през унизената Австрийска империя, през Русия и Швеция, за да достигне до Лондон, където остава до падането на Наполеон от власт. Последните години от живота си прекарва в Париж, където Бурбоните са възстановили властта си. Отваря отново своя салон, в който приема крале, генерали и министри; подема също така кампания срещу търговията с роби (Isbell, 2023, p. 78). През 1817 г. получава инфаркт на един бал и на 14 юли с.г. напуска този свят.

Умира в деня, в който се отбелязва 28-годишнината от началото на Френската революция, но по това време във Франция да се говори за революция, либерални идеи, свобода, равенство и братство най-малкото е въпрос на лош вкус. Реставрацията означава не само връщане на легитимната династия (според принципите, установени на Виенския конгрес от 1814–1815 година), но и опит за възстановяване на предреволюционните обществени порядки, а идеите за свободата на личността за пореден път са маргинализирани въпреки приетата Конституционна харта. Няма сведения Мадам дьо Стал да се е съпротивлявала на тези процеси, а напротив – тя се интегрира в новата ситуация, която ѝ е добре позната; обградена с ореола на непримирим противник на Наполеон, вероятно уморена от тежките премеждия, които е преживяла, довършва някои от започнатите творби, а други остават незавършени. Тук ще си позволим едно предположение – в последните години от своя живот Мадам дьо Стал се фиксира върху антинаполеоновата тема, като идеалите ѝ са изместени от личната борба срещу диктатора. Между впрочем, подобни податки можем да открием и в описанията на Русия, в които прозират съсловната ѝ принадлежност и конформизмът на човек на средна възраст, който отстоява личната си свобода, но не се бори за обществени каузи.

Но да се върнем към 1812 г., когато почти едновременно на руска територия влизат армиите на Наполеон Бонапарт и бягащата от френския император Мадам дьо Стал: „Пристигнах в Русия в момент, когато френската армия беше навлязла твърде навътре в руска територия [...]" (dyo Stal, 1992, p. 116). Това обстоятелство определя и маршрута на бегълците, които се опитват всячески да избегнат досега с чуждия нашественик, а прекият път към столицата на Руската империя вече е отрязан. Първоначалният маршрут, който е обмислян, е през Одеса и Константинопол, но в крайна сметка е решено през Москва групата да се отправи към Санкт Петербург, откъдето да се прехвърли в Швеция и оттам – в Англия.

Бегълците преминават през Волиния (в полската част на Русия), спират за кратко в Житомир и продължават през Украйна. След известен престой в Киев (не се споменава колко продължителен е той) групата се

насочва към Москва, където пристига преди началото на август, т.е. до този момент пътуването е продължило около две седмици. Мадам дьо Стал рядко споменава хронологически периоди и конкретни дати. Пише, че в първите дни на август разглежда вътрешността на Кремъл, а по това време вече има известни впечатления от Москва, което ни дава основание да предположим приблизително времето за пътуване до старата към онзи момент руска столица. Напускането ѝ също не е датирано, но в контекста на изложените размисли тя заявява, че един месец по-късно „този красив град беше изпепелен" (dyo Stal, 1992, p. 133), като според историческите свидетелства пожарът започва на 14 септември и продължава няколко дни. Тези податки ни дават основание да предположим, че престоят в Москва на бегълците продължава някъде до средата на август, т.е. около две седмици, като впечатленията на Ан-Луиз-Жермен за този не особено дълъг престой са многобройни; по-скоро емоционални, отколкото обективни предвид и царящата в града атмосфера на трескаво очакване и напрежение. По-долу ще обобщим част от тези впечатления.

От Москва групата се отправя към Санкт Петербург, преминавайки през Новгород. Пристигането в столицата на Северната империя също не е датирано, като авторката се задоволява да изрази емоциите си (това не само е авторово право, но и предвид жанра на творбата – естествен авторов подход). В тези емоции прозира не само конкретното чувство, но и цялостната нагласа на Мадам дьо Стал към момента. Би могло да се предположи, че авторката си спомня точно чувствата, които са я обземали тогава, защото спомените са писани непосредствено след събитията. Първото ѝ желание, по собствените ѝ думи, е да благодари на Небето, че е на морския бряг, на който вижда да се развява английският флаг:

> [. . .] почувствах, че бих могла, доверявайки се на Океана, да се оставя веднага във властта на Съдбата; такава е илюзията, на която човек трудно може да устои – чувството, че е в ръцете на Провидението, когато се е отдал на стихиите, а не когато зависи от хората и най-много от желанията на един-единствен човек, който е сякаш въплъщение на всяко зло начало на тази земя (dyo Stal, 1992, p. 137).

Облекчението, което изпитва Мадам дьо Стал, е резултат от страха; не атавистичния страх от непознатото, от надвисналата заплаха, а осъзнатия страх, че е слабата страна в един конфликт, от който се стреми да избяга. Това я кара да се фиксира върху Бонапарт и често да го споменава в своите спомени, а след заточението му – да изпита едновременно и облекчение, и умора, и готовност да се примири с новата ситуация.

Престоят на групата в Петербург продължава до края на септември. Тогава тя напуска столицата и през Финландия (тогава вече част от Руската империя[2]) се отправя за Швеция, а оттам – за Лондон. С това приключва последното голямо пътуване в нейния живот.

2 След мирния договор между Русия и Швеция, подписан през 1809 г.

Още в първите страници, посветени на пристигането на групата в Русия, Мадам дьо Стал противопоставя „имагинерния“ на реалния деспотизъм:

> Съвсем не бяхме свикнали да гледаме на Русия като на най-свободната държава в Европа; но деспотизмът, който Императорът на Франция стовари върху всички народи на континента, ни караше да чувстваме като република всяка страна, където я нямаше тиранията на Наполеон (dyo Stal, 1992, p. 116).

По-долу в текста на спомените нееднократно се подчертава разминаването между представа и реалност, между стереотип на възприемане и личен опит, който постепенно го разрушава. В духа на философията на Русо Мадам дьо Стал противопоставя варварска Русия на цивилизована Европа, като изтъква предимствата на първата – гостоприемството, което получава и на благородниците, и на народа, простотата на нравите и общността на интересите.

Основната плоскост, в която са разгледани социалните отношения в Руската империя, е връзката аристокрация/елит – селяни, но тези отношения не са представени като класово или съсловно противопоставяне, а през призмата на романтичната представа за идилично съжителство и изградена ефективна симбиоза, в която всяко съсловие приема своето място и функции в държавния организъм:

> Навсякъде в Европа може да се види контрастът между богатството и бедността; но в Русия, ако мога така да се изразя, не се забелязва нито едното, нито другото. Народът не е беден, а и богатите могат да живеят, когато е необходимо, също като него; смесицата от най-строги лишения и най-изтънчени удоволствия е характерна за тази страна (dyo Stal, 1992, pp. 124-125).

Вероятно би трябвало да определим тази констатация като продукт на превратната представа, получена от авторката за краткия престой на руска територия, съчетана с романтичната ѝ нагласа и неосъзнатия стремеж да идеализира страната, оказала ѝ гостоприемство и в която са съсредоточени надеждите ѝ да победи армиите на нейния личен враг.

В хода на изложението си тя дава, макар и фрагментарни, сведения за някои от народите, живеещи в Руската империя – естествено, основно за руснаците, но и за украинците, поляците, калмиците, финландците. Мадам дьо Стал не пропуска да отбележи както положителните, така и отрицателните черти на обикновените руснаци, но вторите са смекчени – невежеството и липсата на образование, кражбите, липсата на морални принципи са противопоставени на гостоприемството, високата степен, „в която е изразено общественото чувство“, гордостта и предаността, енергията, която русите притежават. Самата авторка прави опит да разруши залегналите стереотипи:

> Няколко хапливи анекдота за предишните владетели, няколко руснаци, задлъжнели по парижките улици, няколко верни думи на Дидро – и французите

си втълпиха, че Русия се състои от един покварен двор, шамбелани и народ от роби: това е голяма грешка (dyo Stal, 1992, p. 127).

По-нататък г-жа дьо Стал продължава с характеристиките, които градират към изтъкване на положителните качества. Руснаците ѝ правят впечатление със своята религиозност, като „големите бради подчертават набожното изражение на лицата им“. Външният им вид и облеклото им също впечатляват Мадам дьо Стал:

Повечето от тях носят дълги сини ризи, пристегнати в кръста с червен шнур; в облеклото на жените също има нещо азиатско, то издава вкус към ярките цветове, характерен за страната, където слънцето е толкова красиво, че се радват да улавят блясъка му с предметите, които осветява. За късо време толкова много свикнах с източните дрехи, че ми беше неприятно да виждам руснаци, облечени като всички останали европейци [...] (dyo Stal, 1992, p. 119).

Непрекъснатият контакт с религиозността на местните, с религията и с храма като нейна материална еманация предизвикват Ан-Луиз-Жермен да сравни православието с католицизма, като я впечатлява по-голямата толерантност на православната религия. Пространно тя описва церемониите и ритуалите, на които е била свидетел, облака тамян, който се носи около свещеника, „среброто, златото и скъпоценностите“, напомнящи за страните, „в които обожават слънцето“. Впечатлена е от религиозния дух и от поклонничеството. На страниците на дневника е представена и обобщена характеристика на руския народ:

За този народ е присъщо да не се бои нито от умората, нито от физическите изпитания; това е нация търпелива и действена, в нея има и веселост, и меланхолия. Могат да се срещнат най-поразителни контрасти, а това означава, че е предопределена за велики дела, защото обикновено само възвишените същества притежават противоположни качества; тълпата в повечето случаи е едноцветна. [...] Според мен русите имат повече връзки с южните народи, или по-скоро с източните, отколкото с тези на Север (dyo Stal, 1992, pp. 121-122).

[. . .] За този народ е присъща широтата във всяко нещо; обикновените измерения тук са неприложими. Това не означава, че не се срещат нито истинско величие, нито истинска устойчивост; но дързостта и въображението на русите не познават граници, у тях всичко е по-скоро колосално, отколкото пропорционално, по-скоро дръзко, отколкото обмислено и ако целта не е достигната, то е защото е надмината (dyo Stal, 1992, p. 125).

Неизменно присъства надеждата, на която авторката се уповава, за мисията на руснаците, призвани да победят Наполеоновите армии. Именно поради това на места в текста се открива интересът към военната история, към личността на отделни пълководци като Суворов и Кутузов, с когото Мадам дьо Стал лично се запознава няколко дни преди знаменитата битка при Бородино. Няма как да не се признае на авторката наблюдателността и аналитичните способности да обобщава, макар че не може да се прецени доколко дадените оценки не са продукт на вече придобити знания и резултат

от несъзнателно компилиране на чужди мнения. От друга страна, дори това да е така, най-малкото тези мнения се потвърждават от нейните наблюдения, за да ги изложи тя в спомените си.

На други места в текста г-жа дьо Стал отново се спира на руския национален характер, на *благородството и вежливостта* на обикновения руски селянин, противопоставян на градския чиновник и на всички, „които очакват да успеят с помощта на гъвкавост и интриги". Доколкото открива корените на проблемите в руското общество, Мадам дьо Стал ги свързва с липсата на трето съсловие, което е „голяма пречка за развитието на литературата и изящните изкуства" и причина за „отсъствието на посредник между князете и народа" (dyo Stal, 1992, p. 128).

Поляците и „полският въпрос", един от основните проблеми в международните отношения още от 70-те години на XVIII век[3], са в периферията на интереса на Мадам дьо Стал, доколкото за това може да се съди от страниците, отделени за тях в спомените ѝ. Когато пише за престоя си в Галиция, тя отделя място или на личните си премеждия, или на унизителната за Австрия роля на съюзник на Наполеон Бонапарт[4]. Прехвърляйки се на територията на руска Полша, Мадам дьо Стал се задоволява единствено с формално описание на отношението на поляците към Империята, като е подчертана славянската принадлежност на двете нации и взаимното им почитание, въпреки че са били „неприятели". Констатацията, че „общо взето поляците предпочитат руснаците пред австрийците" и че германците, „по-напреднали от славяните в европейската цивилизация, не умеят да бъдат справедливи към тях в други отношения", отново цели, съзнателно или не, да подчертае положителния образ на Русия, като и дума не е спомената (естествено!) за политическата ангажираност на Наполеон с решаването на „полския въпрос". Точно обратното, госпожа дьо Стал подчертава, че „никой не ги (поляците – бел. моя – С. М.) подлагаше на това ежедневно преследване, което не потиска омразата, а само я разбужда" (dyo Stal, 1992, p. 117).

В края на своето пътуване Ан-Луиз-Жермен има възможност да наблюдава и да изрази своите впечатления и за финландците:

---

3 През 1772 г. е извършена първата подялба на Полша, а в периода 1793 – 1795 г., вече в условията на Френската революция и на сближаването на Руската империя с Австрийската и с Кралство Прусия, полските територии са поделени за втори и трети път. Руската императрица Екатерина Велика е един от инициаторите и двигателите за подялбата на полските територии. „Полският въпрос" и възстановяването на независимата полска държава е една от картите, на които Наполеон Бонапарт залага в своята европейска политика, като в армията му се включват многочислени полски подразделения, а въстанието, ръководено от Тадеуш Косцюшко, е показателно за стремежа на поляците към независимост.

4 Унизителните поражения и мирните договори, които Австрийската империя сключва с Наполеонова Франция в началото на XIX в. (Пресбургски, 1805 г., и Шонбрунски, 1809 г.), както и женитбата на Наполеон Бонапарт с австрийската принцеса Мария-Луиза (1810 г.), която цели да укрепи династията, са причините виенската политика поне за известен период от време да се движи във фарватера на френската политика.

Във Финландия всичко говори, че това е една друга страна, където човек се среща с раса, различна от славянската [...] финландците приличат на немци; русите им коси и бяла кожа нямат нищо общо с буйните руски лица; но и нравите им са по-кротки; у хората от народа се среща някаква разумна честност, която идва от протестантското им възпитание и от чистотата на нравите (dyo Stal, 1992, p. 159).

Калмиците Мадам дьо Стал среща в двореца на Наришкини в руската столица. Тях тя определя като полудиви хора с плоски лица:

Те са много приятни, докато са деца, но прехвърлят ли двадесет години, загубват целия чар на младостта си; макар че са роби, те са опърничави и забавляват господарите си със своята съпротива, подобно на катерички, които се блъскат в решетката на клетката си. Тази оскотяла човешка раса е мъчителна за гледане; сред цялото луксозно разточителство ми се струваше, че виждам образа на това, в което може да се превърне човек, ако не притежава достойнството на религията и законността [...] (dyo Stal, 1992, pp. 147-148).

Евреите са споменати само на едно място при описанието на Волиния: „това е плодородна земя, залята от евреи като Галиция, но много по-малко нещастна“ (dyo Stal, 1992, p. 117).

В последните два абзаца се отразява мирогледът на човека от XVIII – началото на XIX век с неговите предразсъдъци, включително расови и религиозни; човек от висшата класа, претендиращ да отстоява своята свобода (конкретно за Мадам дьо Стал), но като индивидуален маркер на достойнство, а не като общочовешка ценност. Между впрочем, и в други пасажи от спомените – при описанието на положението на руските селяни например – се долавя смътното или ясно осъзнатото съсловно превъзходство на героинята на настоящия разказ, продукт на възпитанието и епохата.

При честите описания на природата и климата на Русия се усеща, че Мадам дьо Стал е попаднала в среда, която ѝ е чужда, и това единствено ѝ причинява дискомфорт или, както се изразява, „усещане за кошмарен сън, който понякога нощем ни завладява и в който си мислиш, че вървиш, а всъщност стоиш на едно място“ (dyo Stal, 1992, p. 123).

За нея „Украйна е много плодородна страна, но не е никак красива [...] пътищата не са в по-добро състояние; селските къщи не издават, че областта става по-гъсто населена“ (dyo Stal, 1992, p. 119). Еднообразният пейзаж, липсата на разнообразие в местната флора, в която „тъжната бреза се появява все отново и отново в тази слабо изобретателна природа“, желанието погледът да срещне „хълмове и долини“ са подчертавани нееднократно от пътешественичката, обиколила до този момент голяма част от Европа. По́ на север, по пътя между Новгород и Петербург, тя описва блатата, а във Финландия, независимо от разнообразната природа (по нейни наблюдения), в която присъстват „скали, планини и гори“, човек си дава сметка, „че тези

планини са еднообразни, а в горите растат едни и същи дървета [...]“ (dyo Stal, 1992, p. 159). Впечатлена е единствено от реките, които са „най-красивото нещо в руската природа” и “лекуват въображението от скуката“.

Градовете са описани детайлно, доколкото Мадам дьо Стал за краткия си престой получава възможност да се запознае с тяхното устройство и архитектурата. Все пак може да се констатира, че руските градове създават противоречиви впечатления у нея, като преобладават положителните, но се усеща изненадата от разликите с европейските градове. Неизменно Мадам дьо Стал вмъква в разказа си исторически сведения за съответния град. Първото по-подробно описание е на Киев:

> Повечето от къщите в Киев приличат на палатки и отдалеч градът напомня на лагер; натрапва се мисълта, че използват за модел татарските катуни и затова строят дървени къщи, които не изглеждат твърде солидни. Малко време е необходимо, за да се построи такава къща; честите пожари ги разрушават и хората отиват в гората, за да си поръчат къща, както другаде отиват на пазара за зимни припаси. Но сред тези колиби се издигат дворци и най-често църкви, чиито зелени и златни кубета по особен начин привличат погледа (dyo Stal, 1992, p. 119).

Златните кубета са първото нещо, което впечатлява благородната дама и в Москва, като в описанието на градския пейзаж отново доминира описанието на църквите и дворците, на къщите, които са „боядисани в зелено, жълто и розово и изящната им резба прилича на украшения за торта“. Тук според нея *Азия и Европа се бяха събрали*, а „съчетанието на пустото поле с великолепните дворци, големината на града и безбройните храмове придават на този азиатски Рим облика на европейския“. За „азиатския“ облик допринася и Кремъл, чиито кули „със странната си форма [...] напомнят по-скоро турски минарета, отколкото укрепления, каквито сме свикнали да виждаме на Запад“, а също и търговските дюкяни, уредени по „азиатски образец“, около които „мъже с тюрбани и други, облечени в разнообразни костюми на всички източни народи, разстилаха най-редки стоки [...]” (dyo Stal, 1992, pp. 130-132).

Дворците и църковната архитектура привличат интереса на Жермен дьо Стал и на други места в нейните спомени: църквите, които „напомнят по-скоро турските и арабските минарета, отколкото нашите храмове“ и катакомбите, „които напомнят малко римските“ (dyo Stal, 1992, p. 121).

Столицата Санкт Петербург е характеризирана от Мадам дьо Стал като „един от най-красивите градове на света, сякаш някой магьосник с вълшебна пръчица изтръгва от царството на пустинята всички чудеса на Европа и Азия“. Любопитен факт е, че тя се настанява в къща срещу „статуята на Петър Първи, [...] изобразен на кон, който изкачва стръмна планина сред змии, които искат да спънат коня му“ (dyo Stal, 1992, pp.

136-137). Това е известният „Меден конник“, един от символите на Санкт Петербург, разположен на Сенатския площад, чийто автор е френският архитект Етиен Морис Фалконе, а самият паметник е отчасти връстник на Мадам дьо Стал – създаден е в периода 1768 – 1778 г. и официално е открит през 1782 г. През 1812 г. Александър I заповядва, под заплахата от френска окупация на града, паметникът, заедно с други произведения на изкуството, да бъде демонтиран и изнесен извън столицата. Монархът обаче е разубеден от свой приближен, на когото му се присънил Петър I и му казал, че докато е на мястото си, градът няма от какво да се опасява (Medniy vsadnik[5]).

Неколкократно в своите спомени Ан-Луиз-Жермен дьо Стал споменава името и дейността на Петър Велики със симпатия към неговите модернизаторски усилия и разсъждава за положителната му роля в руската история. Спомената е и императрица Екатерина Велика, по чието време е издигнат паметникът:

> Тези две велики личности издигнаха много високо гордостта на русите; а да внушиш на някой народ, че е непобедим, означава да го направиш такъв, ако не другаде, поне на собствена територия (dyo Stal, 1992, p. 137).

Впечатленията от града са допълнени от новите и ослепително бели сгради, красотата на река Нева, лукса на островите, на които са изградени дворците и вилите на местните аристократи, и най-вече от срещата на Мадам дьо Стал с императорското семейство – с императрица Елисавета, „ангелът хранител на Русия“, и с император Александър I, описан като „човек със забележителен ум и образование“ и с „желание да подобри положението на селяните, които все още живеят в робство“. Възхищението от монарха е предадено с няколко силни думи:

> Колко добродетел е необходима, за да осъдиш деспотизма от позицията на деспота, и колко много добродетел, за да не се злоупотреби никога с тази позиция, след като самият народ, който е управляван, се учудва от една толкова непривична умереност! (dyo Stal, 1992, pp. 142-144).

Въпреки положителния тон по отношение на Русия и руснаците и оптимизма, който струи от текста по отношение на руската нация и нейното бъдеще, конкретните източници на този оптимизъм са монарсите – бивши и настоящ, тяхното обкръжение и руският елит. От друга страна, Мадам дьо Стал изразява определен скептицизъм към настоящото ниво на руската литература и култура, смята, че русите са се проявили като „гении само в областта на военното изкуство; във всички останали изкуства те са само подражатели“, а образоваността е на елементарно равнище („Селяните броят само с помощта на сметало, а и самите пощенски чиновници използват

5 https://web.archive.org/web/20090705084110/http://stud.ibi.spb.ru/142/karptat/text/legendi%20pamiatnikov.html

същия метод“ и „[…] в Русия духовенството не е годно да просвещава народа както в други страни на Европа.“) (dyo Stal, 1992, pp. 154-155). Независимо, че тези наблюдения са почерпани от личния опит, те до известна степен обезсилват генерализациите, свързани с оптимизма.

След като напускат Петербург и преминават през финландските гори и планини, Мадам дьо Стал и нейните спътници достигат до Швеция, където тя остава осем месеца. По това време, преди да отпътува за Лондон, написва своя дневник, представяйки и времето, преживяно в Русия. Не успява да го довърши и, както пише синът ѝ, ръкописът остава в чантата ѝ, докато той не решава да го публикува (dyo Stal, 1992, p. 162). Това се случва едва през 1821 г., годината, в която на о. Света Елена умира Наполеон Бонапарт – непримиримият враг на Мадам дьо Стал, която обаче си е отишла от този свят четири години по-рано. С това се изличават емоциите от един конфликт – между император, владял Европа, и жена, стремяща се да отстои личната си свобода. После са изличени и спомените за конфликта, за да остане той единствено на страниците на историческите изследвания като отражение на отминали страсти.

***

През 1822 г. Сенатската типография в Санкт Петербург публикува малка книжка (48 страници) под заглавие „Біографическое похвальное слово Г-же Сталь-Гольштейн“, в която се прави преглед на литературното ѝ наследство и се дават сведения за нейната биография. Още в началото Мадам дьо Стал е определена като „незабравим феномен, велика със своя Гений, прекрасна със своята душа“ (Biograficheskoe, 1822, p. 3). В няколко реда е описано и посещението ѝ в Русия през 1812 г., на която тя гледа с любов, но не и с пристрастие. Споменава се, че в Стокхолм г-жа дьо Стал продължава да си кореспондира с император Александър I, макар че това твърдение е в условна форма (Biograficheskoe, 1822, p. 36). Когато книгата е публикувана, руският монарх е все още жив.

Един от биографите на Ан-Луиз-Жермен, баронеса дьо Стал-Холщайн, пише, че тя има огромен успех в руското общество и омагьосва всички, прекалено оптимистична е и склонна към прекомерни обобщения, но с бързина улавя съществените моменти и ги описва с изключителна сила (Duffy, 1887, pp. 175-176). В дневника ѝ тези констатации се потвърждават напълно.

References

Biograficheskoe. (1822). *Biograficheskoe pohvalynoe slovo G-zhe Staly-Golshteiny*. Sankt Peterburg: Senatskaya tipografiya. [*Біографическое похвальное слово Г-же Сталь-Голщейнь*. Санкт Петербург: Печатано в Сенатской типографіе, 1822.]

dyo Stal, Madam. (1992). *Deset godini v izgnanie*. Sofia: Zlatorog. [Дьо Стал, Мадам. *Десет години в изгнание*. София: Златорог, 1992.]

Duffy, B. (1887). *Madame de Staël*. Boston: Roberts Brothers.

Glushkova, S. (2025). *Frantsia na Balkanite: diplomatsiya i dominatziya (1789–1815)*. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy". [Глушкова, С. *Франция на Балканите: дипломация и доминация (1789–1815)*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий", 2025.]

Isbell, J. (2023). *Destins de femme. French Women Writers, 1750–1850*. Cambridge, UK: Open Book Publishers.

Kolarova-Shindler, R. (2012). Literaturata na romanska Shveytsaria prez vekovete. Treta chast. *Literaturen svyat*, 38. [Коларова-Шиндлер, Р. Литературата на романска Швейцария през вековете. Трета част. *Литературен свят*, 38, 2012.] https://literaturensviat.com/?p=52351

Lairtullier, E. (1850). *Les femmes célèbres de* 1789 à 1795: *et leur influence dans la Révolution*. Vol. II. Paris: Chez France. La Librairie politique.

Medniy vsadnik: son mayora Baturina [Медный всадник: сон майора Батурина]. – https://web.archive.org/web/20090705084110/http://stud.ibi.spb.ru/142/karptat/text/legendi%20pamiatnikov.html [24.06.2025 г.]